

EPISTEME 102

Redaktorzy tomu:

ks. Jarosław Kotowski, ks. Stanisław Dziekoński

Dwadzieścia lat katechezy w szkole

Wydział Teologiczny
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

**Redaktor Naczelny Episteme UKSW
Ks. Jarosław Sokołowski**

Warszawa – Łomża 2010

EPISTEME

102: Dwadzieścia lat katechez w szkole

Tom recenzowali:

ks. prof. dr hab. Mieczysław Ozorowski (UKSW) i ks. prof. dr hab. Piotr Tomasik (UKSW)

Honorowi Członkowie Rady Naukowej

prof. zw. dr hab. Józef Marcei Dołęga (UKSW Warszawa), prof. zw. dr hab. Jerzy Niemiec (UwB Białystok), prof. zw. dr hab. Edmund Trempała (UKW Bydgoszcz), prof. zw. dr hab. Andrzej de Tchorzewski (WSPB), prof. dr Andrzej M. Woźnicki (USF-USA)

Rada Naukowa

Wojciech Bołoz (UKSW), Mariusz Ciszek (UPH), Józef M. Dołęga (UKSW), Stanisław Dziekoński (UKSW) – przewodniczący, Jerzy Fidura (WSDE), Edward Grott (UKSW), Andrzej Jaśko (WSDE), Tadeusz Klimski (UKSW), Jan Krokos (UKSW), Anna Łatawiec (UKSW), Anna Lemańska (UKSW), Paweł Mazanka (UKSW), Ryszard Moń (UKSW), Mieczysław Ozorowski (UKSW), Ewa Podrez (UKSW), Janusz Popko (UMwB), Zbigniew Sareło (UKSW), Jerzy Sikora (UKSW, KUL), Adam Skreczko (UKSW, MWSDb), Jarosław Sokołowski (UKSW) – sekretarz rady, Tadeusz Syczewski (KUL, WSDd), Dariusz Śleszyński (SHU), Andrzej Świderski (UPH), Stanisław Urbański (UKSW), Michał Warciński (UW), Józef Wroceński (UKSW).

Współpracujący z Radą Naukową

Janusz Aptacy (UKSW), Robert Bączek (WSDŁ), Stanisław Biały (UKSW), Mirosław Brzeziński (KUL), Jacek W. Czartoszewski (UKSW), Wojciech Guzewicz (WSDE, UMW), Marek Jadcak (RGK), Jarosław Kotowski (UKSW, WSDŁ), Jan Krupka (WSDŁ), Wojciech Nowacki (WSDŁ), Henryk Podolski (UKSW), Antoni Skowroński (UKSW), Stanisław Strękowski (WSDE, UKSW), Sławomir Śledziwski (WSDŁ, UKSW), Paweł Tarasiewicz (WSDE, KUL), Wojciech Turowski (WSDŁ), Kęstutis Žemaitis (Kowno Litwa).

Redakcja

Jarosław Sokołowski (UKSW) – przewodniczący, Jacek W. Czartoszewski (UKSW) – sekretarz redakcji, Grzegorz Embros (UKSW), Adam Filipowicz (UKSW), Włodzimierz Gałązka (UKSW), Edward Grott (UKSW)

Skład

Marek Jadcak

Zdjęcie na okładce

Fot. Mariusz Szulc

© Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, 2010
01-815 Warszawa, ul. Dewajtis 5, tel./fax 839-89-85, e-mail: wydawnictwo@uksw.edu.pl
www.wydawnictwo.uksw.edu.pl

© Wydział Teologiczny UKSW w Warszawie

ISBN-978-83-7072-657-7

ISSN 2081-4801 (seria *Episteme*)

Adres Redakcji EPISTEME

Instytut Ekologii i Bioetyki, ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa, Polska; tel. kom. 0602 74 14 13; fax (0-22) 839 77 33, e-mail: jwc@ieib.edu.pl, glos@gloskatolicki.pl, jaroslawsokolowskidr@poczta.onet.pl

Druk: Drukarnia Libra-Print, al. Legionów 114B, 18-400 Łomża, tel. (086) 473-77-84.

Perspektywy rozwoju nauczania religii katolickiej w polskiej szkole

Wychowanie przedstawia się dzisiaj jako zadanie złożone, wystawione na próbę przez szybkie przemiany społeczne, ekonomiczne i kulturalne. Jego specyficzną misją jest integralna formacja osoby ludzkiej. Dzieciom i młodzieży powinna być zagwarantowana możliwość harmonijnego rozwijania wrodzonych zalet fizycznych, moralnych, intelektualnych i duchowych. Nauczanie sprzed 20 lat dyskredytowało wymiar moralny i religijny, przez co stanowiło przeszkodę do pełnego wychowania.

Nauczanie religii w szkole stanowi wymóg koncepcji antropologicznej otwartej na wymiar transcendentny osoby ludzkiej: jest to aspekt prawa do wychowania (KPK, kan. 799). Od 20 lat w Polsce uczniowie mają prawo do przedmiotu nauczanie religii katolickiej – istotnego dla swej formacji i swego rozwoju osobowego elementu, który pomaga im osiągnąć żywotną harmonię pomiędzy wiarą i kulturą. Jest to realizacja nie tylko Magisterium Kościoła, które zawsze przypominało, że rodzicom „przysługuje prawo określania według swych przekonań religijnych, jakie rodzaju nauczanie religijne ma być przekazywane dzieciom” (DWR 5), lecz jest to również realizacja stwierdzenia *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* (art. 26) oraz wielu innych deklaracji i konwencji międzynarodowych.

Wiemy, że marginalizacja nauczania religii w szkole równa się, przynajmniej w praktyce, przyjęciu pozycji ideologicznej, która może wprowadzić w błąd lub przynosić szkodę uczniom. Ponadto mogło wywołać

* Ks. prof. dr hab. Andrzej Kiciński, kapłan diecezji siedleckiej, doktor habilitowany teologii w zakresie katechetyki, kierownik katedry Katechetyki Szczegółowej Instytutu Pastoralnego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. W obrębie jego zainteresowań naukowych są: pedagogika chrześcijańska, katecheza dorosłych, katecheza osób szczególnie troski, formacja katechetów, język katechetyczny, Światowe Dni Młodzieży, pedagogika specjalna, rodzina z dzieckiem niepełnosprawnym.

zamieszanie albo zrodzić relatywizm lub indyferentyzm religijny, gdyby nauczanie religii było ograniczone do przedstawienia różnych religii w sposób porównawczy i „neutralny”. W tym względzie Jan Paweł II wyjaśnił, że wychowanie katolickie obejmuje „nauczanie religii we wszystkich szkołach, zarówno katolickich, jak i państwowych. Prawo do tego nauczania mają rodziny wierzące, które muszą mieć gwarancję, że szkoła publiczna, właśnie dlatego, iż jest otwarta dla wszystkich, nie tylko nie zagraża wierze ich dzieci, ale wręcz przeciwnie: dopełni ich integralną formację poprzez właściwe nauczanie religii. Tę zasadę należy włączyć w pojęcie wolności religijnej i w koncepcję prawdziwie demokratycznego państwa, które – jako takie, to znaczy z zachowaniem dogłębnie pojętej i prawdziwej natury – służy obywatelom, wszystkim obywatelom, szanując ich prawa oraz ich przekonania religijne”¹.

Przy tych przesłankach rozumie się ciągle nową perspektywę, że nauczanie religii katolickiej ma swoją specyfikę w porównaniu z innymi przedmiotami szkolnymi. Istotnie jest jak wyjaśnia to II Sobór Watykański, że: „Władza państwowa, której właściwym celem jest dbanie o wspólne dobro doczesne, powinna wprawdzie uznawać i wspierać życie religijne obywateli, ale należy powiedzieć, że przekracza swoje kompetencje, jeżeli rości sobie prawo do kierowania aktami religijnymi lub ich zabrania” (DWR, 3). Z tych powodów należy do kompetencji Kościoła ustalać autentyczne treści nauczania religii katolickiej, co gwarantuje rodzicom i samym uczniom autentyczność nauczania, które przekazywane jest jako katolickie.

Aktualna sytuacja zmusza nas do przemyślenia perspektyw rozwoju nauczania religii katolickiej w polskiej szkole i katechezy w szerszym znaczeniu. Staje przed nami pytanie: jak właściwie określić zadanie Kościoła we współczesnym świecie? W jaki sposób uporządkować różne rodzaje działań? Jakie perspektywy przyjąć, aby być wiarygodnym i skutecznym? To doprecyzowanie perspektyw w sensie globalnym, wskazanym w adhortacji *Evangelii nuntiandi*, gdzie Paweł VI napisał: „Kościół to do-

¹ Jan Paweł II, *Przemówienie do pracowników Kurii Rzymskiej*, 28 czerwca 1984 r. http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/1984/documents/hf_jp-ii_hom_19840628_collaboratori-curia-romana_it.html [on-line 1.02.2010]

brze wie, ponieważ jest świadomy, że słowa Zbawiciela – muszę głosić Królestwo Boże jak najprawdziwiej odnoszą się do niego. I chętnie dodaje za św. Pawłem: To że głoszę Ewangelię nie jest mi powodem do chwały. Świadom jestem ciężącego na mnie obowiązku; biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii /.../. Ponownie chcemy to z naciskiem stwierdzić, że nakaz głoszenia Ewangelii wszystkim ludziom jest pierwszorzędnym i naturalnym posłannictwem Kościoła; nakaz ten i posłannictwo zobowiązuje tym bardziej w dobie wielkich i poważnych przemian w dzisiejszym społeczeństwie” (EN 14). A w perspektywie katechetycznej zostało to ujęte w *Dyrektorium Ogólnym o Katechizacji*: „Ci, którzy ewangelizują, powinni umieć działać, opierać się na «globalnej wizji» ewangelizacji i utożsamiać ją z całością posłania Kościoła” (DOK 46).

Określenie tych globalnych perspektyw prowadzi przede wszystkim do rozróżnienia różnych poziomów ważności odnośnie do ostatecznego jego celu. I tak, za prof. E. Alberich², można wyróżnić 4 poziomy działania:

- 1) Poziom podstawowego zadania i celu ostatecznego działalności Kościoła: W świecie i dla świata w służbie Królestwu Bożemu.
- 2) Poziom funkcji czy pośrednictwa eklezjalnego w służbie Królestwa Bożego: (znaki ewangelizacyjne) diakonia, koinonia, martyria, liturgia.
- 3) Poziom form i podstawowych obszarów ewangelizacji: działalność misyjna, katechumenalna, duszpasterska, obecność i działalność w świecie.
- 4) Poziom organizacyjny, uwarunkowań personalnych i instytucjonalnych w odniesieniu do praktyki eklezjalnej: posługi, struktury, instytucje.

1. Cel i zadania współczesnej katechezy: w świecie i dla świata w służbie Królestwu Bożemu

Ta pierwsza istotna cecha charakterystyczna, opracowana przez E. Albericha, podkreśla fakt, że Kościół nie istnieje dla siebie samego, lecz pozostaje w służbie Bożego programu, który przekracza granice Kościoła:

² E. Alberich, *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, Warszawa 2003, s. 39-47.

jest nim Królestwo Boże. Program ten, który otrzymał także inne nazwy w tradycji biblijnej i eklezjalnej (powszechny plan zbawienia, rekapitulacja wszystkich rzeczy w Chrystusie, budowanie Ciała Chrystusa, wyzwolenie dzieci Bożych, zjednoczenie rodzaju ludzkiego, pokój mesjański, życie w pełni itd.) jest wspaiałym zamysłem Boga odnośnie do ludzkości, który przez Chrystusa w Duchu Świętym realizuje się w historii i ją przekracza. Jest to Boży plan promocji i całkowitego wyzwolenia ludzkości, obietnica spełnienia poprzez pojednanie i zjednoczenie³.

Ta nowa fundamentalna perspektywa katechezy powstaje na tle rozdzenia się nowej współodpowiedzialności za obecność chrześcijańską w świecie i jest konsekwencją soborowych przemian, zgodnie z którymi Kościół wrócił do swej prawdziwej natury i przewyciężył jałową tendencję do zachowania własnego *status quo*, wkraczając odważnie w świat. Chrześcijanin dzisiaj – jak mawiał Hans Urs von Balthasar – chce czuć się w pełni wzywany i posłany, by wejść w ten „odczarowany” świat. Ten świat, gdzie prowadzimy normalne życie, uczymy się, pracujemy, utrzymujemy ze sobą różnorakie kontakty, stał się polem i narzędziem nie tylko katechetów w realizacji ich chrześcijańskiego powołania. Apostolstwo w świecie domaga się jednak odpowiedniej katechezy, bowiem upodabnia się do ryzykownego przedsięwzięcia chrystianizowania rzymskiego imperium i jego świeckiej potęgi przez pierwszych apostołów, nawracania barbarzyńców, karczowaniu lasów i uprawy ugorów przez mnichów, w uczeniu czytania i pisania, w przepajaniu myślą chrześcijańską sztuki, filozofii, literatury, kultur i państw⁴.

W świecie i dla świata: ta perspektywa zakłada odnowioną wizję relacji Kościół – świat. Świat, czy w kontekście tej konferencji szkoła, czyli historyczna ludzkość, nie może być wciąż rozumiana jako obca czy przeciwna planowi Królestwa, ani jako obszar aplikacji zbawienia ze strony Kościoła, ale jako prawdziwe miejsce realizacji Królestwa, zgodnie z natchnieniami Ducha Świętego. Kościół kroczy razem z całą ludzkością tą samą drogą i wraz ze światem doświadcza tego samego losu ziemskiego, a także jest

³ Tamże.

⁴ Zob. H. Urs von Balthasar, *Kim jest chrześcijanin?*, s. 25-44.

jakby zacznem i jak gdyby duszą społeczności ludzkiej, która ma być odnowiona w Chrystusie i przekształcona w rodzinę Bożą (KDK 40).

Oznacza to, że po 20 latach nauczania religii w szkole, w swojej działalności duszpasterskiej Kościół nie tylko powinien troszczyć się o zachowanie i rozwój swojej dyscypliny naukowej, ile pobudzać rozwój całego współczesnego wychowania w świecie według planu Bożego, aby uczynić świat bardziej ludzkim i bardziej podatnym na wyzwalający program Królestwa.

Jakie są znaki wyznaczające perspektywy rozwoju katechezy w Polsce? Perspektywy rozwoju nauki religii w szkole nie ograniczają się do współpracy z ludźmi dobrej woli we wspólnym wysiłku wychowania młodego pokolenia. Kościół jest świadomy swojej roli depozytariusza «tajemnic» Objawienia oraz spełniania specyficznej misji oświecania i pobudzania historii ludzkiej tak, aby stała się ona w sposób świadomy miejscem realizacji Królestwa Bożego.

Po naszych doświadczeniach, wydaje się, że nadszedł czas na większą koordynację różnych funkcji lub rodzajów pośrednictwa kościelnego, które realizujemy w szeroko pojętej katechezie. Perspektywa zwrócenia uwagi na konkretne akcenty działania eklezjalnego i ich **mocniejszego połączenia** są dzisiaj wyzwaniem, które staje przed nami. Ideał Królestwa Bożego staje się obecny w świecie w czterech podstawowych formach widzialnego Kościoła:

- jako Królestwo realizowane w miłości i służbie braterskiej (znak diakonii);
- jako Królestwo przeżywane w braterstwie i w komunii (znak koinonii);
- jako Królestwo proklamowane w zbawczym głoszeniu Ewangelii (znak martyrii)
- jako Królestwo celebrowane w świątecznych i wyzwalających obrzędach chrześcijańskich (znak liturgii).

Wychodząc od ogólnej analizy sytuacji katechetycznej ukazanej przez E. Albericha zostaną opracowane perspektywy rozwoju w kluczu wspomnianych czterech formach widzialnego Kościoła. Zostanie to ukazane przede wszystkim w kontekście korelacji nauki religii z innymi przedmiotami. Bowiem perspektyw rozwoju jest o wiele więcej.

2. Dlaczego znak Diakonii jako perspektywa rozwoju nauki religii w polskiej szkole?

Diakonia (gr. posługiwanie) to służebna postawa Kościołów i wspólnot chrześcijańskich wobec potrzeb człowieka, urzeczywistniana w zakresie egzystencji nadprzyrodzonej przez apostołat i różne formy duszpasterstwa, a w zakresie egzystencji przyrodzonej przez dobroczynne duszpasterstwo⁵. Znak diakonii eklezjalnej ze swoim potencjałem ewangelizacyjnym i w różnorodności swoich wyrazów (miłość, służba, promocja człowieka, wychowanie, wyzwolenie, solidarność) odpowiada na głęboką potrzebę znalezienia przez człowieka alternatywy wobec logiki przemocy i egoizmu.

Mamy perspektywę do świadczenia o wciąż nowym sposobie miłowania i służenia, poświęcania się i angażowania na rzecz innych, aby uczynić wiarygodnym głoszenie Ewangelii Boga miłości i Królestwa miłości. Znak diakonii tak głęboko zakorzenia w sobie program Królestwa, że wydaje się on najważniejszy i decydujący (zob. Mt 25, 31-46), prawdziwy sprawdzian autentyczności dla wszystkich innych znaków.

Co dzisiaj jest wiarygodne? Tylko miłość jest wiarygodna. W kontekście naszych rozważań – miłość do uczniów. A wokół miłości wychowawczej w kontekście współczesnej pedagogiki i sytuacji w polskich szkołach jest zadziwiające milczenie⁶. To zadanie dla współczesnej katechezy, aby poszukiwać w dzieciach i młodzieży Bożych talentów. Współczesna katecheza może stać na służbie promocji każdego człowieka ze wszystkimi jego ograniczeniami intelektualnymi, kulturowymi, czy posiadającymi inne braki. W myśl zasada, że na każde dziecko i każdego młodego człowieka Jezus patrzy z miłością.

⁵ R. Kamiński, *Diakonia*, w: *Encyklopedia katolicka TN KUL*, Lublin 1989, t. III kol. 1249-1250.

⁶ K. Misiaszek, *O miłości wychowawczej*, „Katecheta” 54(2010) nr 4 s. 4-9. Autor wnikliwie analizuje problem braku zagadnień miłości wychowawczej, który odnosi się to zarówno do twórczości znanych polskich pedagogów, jak i programów oraz podstaw programowych Ministerstwa Edukacji Narodowej.

Diakonia w szkole na rzecz integralnego wychowania przybiera także formę korelacji z innymi przedmiotami. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną ma uwzględniać te treści przedmiotów nauczania, które są istotne **z punktu widzenia celów katechetycznych** nauczania religii. W związku z tym znowelizowana *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* zawiera wyciąg z analogicznego dokumentu prawa szkolnego. Przyjmuje sformułowania zrozumiałe dla tych programistów oświatowych, którzy z pozycji innych przedmiotów szkolnych chcieliby zaproponować nauczaniu religii integrowanie treści. Jednocześnie należy pamiętać, że korelacja nauczania religii z całością edukacji szkolnej oznacza, w zależności od konkretnego kontekstu szkolnego, nie tylko podejmowanie funkcji integrującej, ale niekiedy uzupełniającej lub polemicznej (PDK 83).

Stosowanie korelacji nauczania religii z edukacją szkolną jest pożądane zarówno ze względów katechetycznych (łączenie doświadczenia życia z wiarą chrześcijańską), dydaktycznych (łatwiejsze przyswojenie tych samych treści, które omawia się w różnych aspektach na różnych lekcjach), jak i wychowawczych (ukazanie uczniom jedności prawdy oraz szacunku do niej).

3. Dlaczego znak Koinonii jako perspektywa rozwoju nauki religii w polskiej szkole?

Koinonia (gr. wspólnota, udział, uczestnictwo w czymś) to określenie wspólnoty osób Trójcy Świętej oraz wynikającej z niej wspólnoty między sobą; w tym znaczeniu jest synonimem łac. *communio*; jednakże w odróżnieniu od komunii oznacza także udział, uczestnictwo w rzeczach⁷. Znak koinonii eklezjalnej (komunia, braterstwo, pojednanie, dzielenie się) odpowiada pragnieniu braterstwa i pokoju ludzi wszystkich czasów. Jest to znak ewangelizacyjny, gdyż objawia nowy sposób współżycia międzyludzkiego i bycia razem, zwiastuje możliwość życia wśród pojednanych i zjednoczonych braci, w życzliwym nastawieniu do wszystkich osób i szacunku do wolności i oryginalności każdej osoby ludzkiej. W naszej

⁷ B. Biela, *Koinonia*, w: *Encyklopedia katolicka TN KUL*, Lublin 2002, t. IX kol. 302.

rzeczywistości naznaczonej podziałami, dyskryminacją i egoizmem jesteśmy powołani do dawania świadectwa „utopii” Królestwa braterstwa i jedności, ofiarowując przestrzeń wolności i zrozumienia, szczerej miłości i szacunku wobec wszystkich.

Perspektywa rozwoju nauczania religii katolickiej w polskiej szkole to m.in. wspólnota naukowa nauczycieli. Znowelizowana *Podstawa Programowa katechezy* (PPK) zawiera wiele wskazań w jakich obszarach budować wspólnotę z innymi dziedzinami nauk. Mamy wskazane przez Komisję Wychowania Konferencji Episkopatu Polski nowe perspektywy:

Z językiem polskim – tylko w gimnazjum jesteśmy zaproszeni do wspólnego, naukowego poszukiwania sensu życia w następujących utworach literackich: Jan Kochanowski – wybrane fraszki, *Treny* (V, VII, VIII); Henryk Sienkiewicz – wybrana powieść historyczna (*Quo vadis*, *Krzyżacy* lub *Potop*); wybrane wiersze następujących poetów XX w.: Kazimierz Wierzyński, Julian Tuwim, Czesław Miłosz, ks. Jan Twardowski, Zbigniew Herbert; Aleksander Kamiński *Kamienie na szaniec*; utwór podejmujący problematykę Holocaustu, Antoine de Saint Exupéry *Mały Książę*; Miron Białoszewski *Pamiętnik z powstania warszawskiego*; Biblia (opis stworzenia świata i człowieka z Księgi Rodzaju, przypowieść ewangeliczna, hymn św. Pawła o miłości).

To samo się tyczy języka obcego nowożytnego w zakresie poznawania słownictwa religijnego, które jest szczególnie praktyczne przy obecnej emigracji Polaków. A potem cały szereg wskazań do budowania wspólnoty naukowych poszukiwań z: muzyką, plastyką, historią, wiedzą o społeczeństwie, geografią, biologią, informatyką, wychowaniem do życia w rodzinie. To dzielenie się prawdą historyczną i kompetencjami naukowymi to perspektywa realizacji wspomnianej wspólnoty.

4. Dlaczego znak Martyrii jako perspektywa rozwoju nauki religii w polskiej szkole?

Martyria (gr. świadectwo, dawanie świadectwa) jedna z funkcji podstawowych urzeczywistniania się Kościoła w świecie współ-

czesnym⁸. Znak martyrii czy funkcji profetycznej (pierwsze głoszenie, świadectwo, katecheza, przepowiadanie, refleksja teologiczna) ukazuje się w świecie jako słowo wyzwajające i jako klucz do interpretacji życia i historii. Wobec poszukiwania sensu i doświadczenia zła, które doprowadza wiele osób do postaw fatalizmu i desperacji, jesteśmy powołani do bycia w świecie nosicielami nadziei, przeciwnikami absurdu, prorokami sensu, poprzez głoszenie Jezusa z Nazaretu, który objawia miłość Ojca i inauguruje przyjścia Królestwa.

Zawsze trzeba zwracać uwagę na pewne szczególne właściwości, jakie przybiera katecheza dla różnych etapów życia. Na podstawie wielowiekowej tradycji Kościół głosi, że okresem godnym uwagi jest już ten, gdy małe dziecko otrzymuje od rodziców i środowiska rodzinnego pierwsze elementy katechezy, które są, być może, niczym innym, jak tylko ukazaniem, w prostych słowach dobrego i troskliwego Ojca w niebie, ku któremu dziecko uczy się wznosić swoje serce. Króciutkie modlitwy, które dziecko ledwie wymawia, dają początek dialogowi pełnemu miłości z Bogiem ukrytym, którego słowa nauczy się później słuchać. Doświadczeni nauczyciele religii podczas spotkań z rodzicami mówią nie tylko o dzieciach, które uczą, ale poniekąd i o młodszym rodzeństwie, które jeszcze nie chodzi do szkoły. Nauczyciele religii wiedzą, że nigdy nie jest dość przypominania rodzicom o tym wczesnym wprowadzeniu katechetycznym, albowiem w rodzinie chrześcijańskiej ma się dokonać włączenie wszystkich władz dziecka w żywy kontakt z Bogiem. Jest to dzieło o znaczeniu zasadniczym, wymagające wielkiej miłości i głębokiego szacunku dla dziecka, które ma prawo do tego, by mu prosto i prawdziwie przedstawiono wiarę chrześcijańską⁹.

Gdy przychodzi czas, kiedy dziecko idzie do szkoły już pod kierunkiem wychowawców w jakiejś szkole państwowej, czy katolickiej styka się z szerszym kręgiem społecznym i przychodzi czas na katechezę wprowa-

⁸ M. Marczewski, *Martyria*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, Lublin TN KUL 2006, s. 457-460.

⁹ A. Kiciński, *Doświadczenie prostych słów o dobrym i troskliwym Ojcu w niebie. Nauka religii w I klasie Szkoły Podstawowej w kontekście reformy MEN*, w: *Katecheza dzieci*, red. M. Zając. Lublin 2009 s. 133-153.

dzającą w życie Kościoła w sposób uporządkowany i regularny. Mowa tu o nauczaniu religii, zwróconego jednak w naszych warunkach ku świadczaniu o wierze; o katechezie wprowadzającej, lecz całościowej, gdyż powinna ujawnić, choć w elementarnej formie, wszystkie zasadnicze tajemnice wiary i ich wpływ na życie moralne i religijne dziecka. Katecheza ta pogłębia zrozumienie sakramentów, ale równocześnie z sakramentów, które się przeżywa w parafii, czerpie moc życiową, która jej nie pozwala być tylko doktryną i daje dziecku radość z tego, że jest ono świadkiem Chrystusa w swoim środowisku.

Jedną z nowości systemu edukacji w Polsce jest wyodrębnienie klasy I w edukacji wczesnoszkolnej. W założeniach Ministra Edukacji Narodowej ma to na celu podkreślenie ciągłości procesu edukacji rozpoczętej w przedszkolu i kontynuowanego w szkole podstawowej. Chodzi też o uwzględnienie możliwości rozwojowych ucznia klasy I, a także o właściwe rozmieszczenie treści nauczania w ramach I etapu edukacyjnego. Edukacja wczesnoszkolna jest procesem rozłożonym na 3 lata nauki szkolnej. Oznacza to, że wiadomości i umiejętności zdobywane przez ucznia w klasie I będą powtarzane, pogłębiane i rozszerzane w klasie II i III. Harmonijna współpraca katechety z nauczycielem dzieci w celu odkrywania talentów dziecka to realizacja znaku martyrii.

Dla nauczyciela religii w klasie I wskazówka do pracy (do korelacji wysiłków wychowawczych) jest poniekąd ukryta w słowie katecheza, które może podpowiadać, czego dziecko od nas najbardziej potrzebuje.

Katecheza to:

K – kochać

A – akceptować

T – towarzyszyć

E – entuzjazm dla posługi

C – cierpliwość

H – honor (godność osobista)

E – efektywne nauczanie, kształcenie i wychowanie

Z – zachwyt

A – animować

Kochać każde dziecko ze świadomością, że ciągle przybywa nam dzieci z rozbitych rodzin, które przeżyły klótnie i bójki kochanych rodziców. Akceptować każde bez względu na wygląd i religijność, bo tak odkryjemy niejednego biblijnego Dawida. Towarzyszyć każdemu na miarę możliwości dziecka i własnych w dialogu z Bogiem. Nabierać entuzjazmu ze słuchania Słowa Bożego, które ciągle przypomina – pozwólcie im przychodzić do mnie i czasami tajemniczo podkreśla, że do nich należy Królestwo niebieskie. Dbać o ich honor, godność osobistą pamiętając, że spada procent chodzących na niedzielną mszę świętą, a rośnie liczba rozwodów, gdzie pierwszymi ofiarami rozwodów są właśnie dzieci. Efektywnie łączyć nauczanie, kształcenie i wychowanie włączając się w różne inicjatywy szkolne, czasami pozornie oddalone od nauki religii. Można się włączyć w przygotowanie planu wychowawczego szkoły, programu profilaktycznego – wszędzie tam, gdzie chodzi o dobro dziecka w pełnym jego rozwoju. Trzeba się zachwycać nawet nad jednym odnalezionym talentem dziecka, pamiętając że każde z nich jest stworzone na obraz i podobieństwo Boże. Animować tak, aby poprzez gry, zabawy i naukę dzieci doświadczały miłości Boga¹⁰.

To w znaku Martyrii będziemy odczytywać znowelizowaną *Podstawę Programową katechezy*, że m.in. religijność współczesnego nastolatka bywa selektywna (wybiórcze przyjmowanie zasad moralnych), impresywna (nastawienie na przeżycie), indywidualistyczna (uznanie wiary za sprawę prywatną), naskórkowa (chodzenie do kościoła bez podejmowania trudu przemiany życia) oraz podatna na kryzysy. Wiele młodych osób szuka nowych modeli religijnych w ruchach pseudocharyzmatycznych bądź też

¹⁰ Tamże s. 145. Z doświadczenia Kościoła możemy wskazać, że podstawową zasadą jest być blisko wychowanka. Owa bliskość i zaufanie wychowawcy (Wychowawcy klasy i nauczyciela religii) ma na celu pomoc wychowankowi w przezwyciężeniu różnych form egoizmu, by stał się zdolny do prawdziwej miłości. Zawsze przed wychowawcą stoi złożone zadanie znalezienia właściwej równowagi między wolnością i dyscypliną. Bez zasad postępowania i życia, obowiązujących na co dzień, także w rzeczach błahych, charakter się nie kształtuje. To co ukazuje się pozornie teoretycznie dotyka nas praktycznie. Chodzi o prawdę, że więź wychowawcza to przede wszystkim spotkanie dwóch wolności. W miarę jak nasz wychowanek rośnie musimy się godzić na ryzyko wolności i być zawsze gotowi pomagać w korygowaniu błędnych idei i wyborów.

w parapsychologii. Inne hołdują idolom, którymi stają się seks, pieniądze, narkotyki, popularni sportowcy, piosenkarze itp. Są też takie osoby, które pragną realizować wartości ewangeliczne, takie jak wolność, pokój, prawda, miłość, sprawiedliwość, bezinteresowność. To wypełniając funkcję profesyjną – nauczyciel religii powinien pamiętać, że młodość jest pomostem, który łączy dzieciństwo i dorosłość. Niestety oprócz wspaniałych perspektyw, jakie niesie współczesna cywilizacja, istnieją również poważne zagrożenia. Młody człowiek wchodzący w dorosłość coraz częściej wychodzi z rodziny dysfunkcyjnej lub nawet patologicznej. Zaburzona komunikacja w rodzinie, nieprawidłowe relacje, brak dojrzałej religijności, konsumpcyjny tryb życia, pracoholizm, niekiedy przemoc, wpływają na kształtowanie się nieprawidłowej tożsamości. Często młodzież czuje się zagubiona, brakuje jej wzorców, bezpieczeństwa i akceptacji. Młodzi doświadczają niekiedy domu-hotelu, rodziny oficjalnie przekazującej sobie komunikaty, nie wiedzą czym jest tradycja rodzinna¹¹.

To wypełniając misję świadczenia i przepowiadania konieczne jest poruszanie dzisiaj zagadnień z historii Kościoła XX wieku, które są bardzo istotne na różnych etapach nauczania religii, zwłaszcza że często

¹¹ Zainteresowanie katechezą młodzieży jest stosunkowo żywe. Wiele troski o młodzież możemy odnaleźć we współczesnych publikacjach, zwłaszcza popularno-naukowych. Często przewijają się pytania co zrobić, aby młodzi nie popadli w przeciętność, nie ulegali dyktatom zmieniającej się mody, która narzuca styl życia niezgodny z chrześcijańskimi ideałami, jak nie pozwolić młodym omamić się złudzeniami konsumizmu. Te same problemy stawiał Jan Paweł II podczas podróży apostołskich do Polski. Nie tylko ich nie pomijał, ale mówił otwarcie o wielu problemach młodych, więcej, mówił także o niezrozumieniu posługi Kościoła pośród młodych w Polsce. „Kościół – nie wiem dlaczego – jest poświadczany o to, że chce czego innego. Kościół chce służyć, człowiekowi chce służyć, społeczeństwu chce służyć”. Do tej pory brakowało w Polsce monografii poświęconej katechezie młodzieży gimnazjalnej, która rozwinięłaby ten temat. Rzetelnie opracowana przez ks. Pawła Mąkosę pozycja: *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce*, Lublin KUL 2009, wypełnia lukę w dotychczasowych badaniach naukowych z tej dziedziny. To cenne źródło informacji dla osób pragnących pogłębić swoją wiedzę na temat najnowszych koncepcji dotyczących katechezy młodzieży jest zupełną nowością, choć gimnazja w Polsce, najbardziej krytykowany szczebel edukacji, powróciły do systemu szkolnictwa już w 1999 r. Przedstawiciel lubelskiej katechetyki, wykazując się znajomością zagadnień zarówno katechetycznych, jak i psychologicznych, pedagogicznych oraz socjologicznych, proponuje perspektywę rozwoju nie tylko nauki religii w szkole, ale także katechezy parafialnej.

przekłamanie z tej dziedziny stanowią fundament dla krzywdzących stereotypów antykatolickich, znacznie osłabiających lub wręcz blokujących ewangelizację. Wiedza z historii Kościoła, zwłaszcza w tak nieodległej przeszłości, wspomaga także znacząco socjalizację kościelną. Oczywiście, należy zadbać, by zagadnienia historyczne nie zdominowały całej problematyki odnoszącej się do katechezy o Kościele.

5. Dlaczego znak Liturgia jako perspektywa rozwoju nauki religii w polskiej szkole?

Liturgia (gr. *leiturgia* od *leitōs* ludowy, *ergon* czyn, dzieło, działanie) to w Kościele katolickim doskonałe uwielbienie Boga i uświęcenie ludzi dokonywane przez Jezusa Chrystusa Jedyne i Najwyższego Kapłana Nowego Przymierza razem z Kościołem¹². Znak liturgii w swoich różnych momentach (Eucharystia, sakramenty, kult, praktyki pobożne, modlitwa) zawiera całość obrzędów i symboli doświadczenia chrześcijańskiego jako głoszenie i dar zbawienia. Odpowiada on na potrzebę, głęboko zakorzenioną w sercu człowieka, celebracji życia, przyjęcia i wyrażania w symbolu daru zbawienia i tajemnicy egzystencji odkupionej i przemienionej. Wobec uśmiercających ograniczeń racjonalizmu i wobec braku sensu, jesteśmy powołani do ofiarowania przestrzeni, gdzie życie i historia, odkupione z ich niejasności, są celebrowane, wywyższane, proponowane jako program i jako miejsce realizacji Królestwa. Radość z celebracji.

Większość nowych podręczników do nauki religii dokonuje pewnej korelacji liturgii i katechezy, które pozwala na ponowne usytuowanie liturgii w całym kontekście życia chrześcijańskiego, w celu uniknięcia jej izolacji czy absolutyzowania. Zakorzenia się świadomość, że liturgia potrzebuje katechezy, aby nie pozostać na zewnętrznym rytualizmie. Także katecheza dzięki liturgii może ustrzec przed proponowaniem abstrakcyjnej świętości. Tam, gdzie katecheza nie jest ożywiana życiem sakramentalnym przybiera formę czystego intelektualizmu. Katecheza nie może

¹² M. Pisarzak, *Liturgia*, w: *Encyklopedia katolicka TN KUL*, Lublin 2004, t. X kol. 1191-1192.

zrobić niczego innego, jak tylko zadbać o obecność liturgii, bowiem bez celebracji wiara nie jest ani przekazem, ani dojrzewaniem wiary. Stąd postulat, aby rozwijać formy działania katechetycznego, na wzór poszerzonej metody rewizji życia: widzieć, oceniać, działać i celebrować. Zgodnie ze słynną zasadą *lex credendi, lex orandi*, liturgia zawiera i wyraża w formie ekspresyjnej i jednolitej całe orędzie chrześcijańskie i jest uważana za niewyczerpane źródło katechezy.

To w znaku Liturgii będziemy pamiętać, że celem nauki religii uczniów z niepełnosprawnością intelektualną, czy z autyzmem bądź innymi ograniczeniami jest rozwijanie zdolności we wzroście w świętości, wprowadzanie do funkcjonowania we wspólnocie wierzących, rozumienia i przyjmowania za własne przykazania miłości Boga i ludzi, a przede wszystkim wyposażenie – stosowanie do możliwości – w takie umiejętności i wiadomości, które pozwolą na postrzeganie siebie jako dzieci Bożych, stworzonych na Jego obraz i podobieństwo, oraz na pełne uczestnictwo w życiu sakramentalnym

Ważne jest, aby parafie wypełniając tę funkcję zapewniły osobom z różnymi niepełnosprawnościami możliwość przyjęcia wszystkich sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego we właściwym wieku oraz wzięcia udziału w normalnym programie przygotowań. Kryterium przyjęcia sakramentów to nie rozwój intelektualny, lecz wiara osób z niepełnosprawnością intelektualną bądź – w przypadku niemożności komunikacji werbalnej – wiara ich rodziców lub wspólnoty, która im towarzyszy (SC 58)¹³.

Zakończenie

Jestem przekonany, że zharmonizowanie (koordynacja) wymienionych znaków ewangelizacyjnych stanowi perspektywę rozwoju katechezy w Polsce, którą znamy z jej radościami i smutkami. Wychodząc od ogólnej analizy sytuacji katechetycznej zostały opracowane perspektywy rozwoju

¹³ A. Kiciński, *Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce po Soborze Watykańskim II*, Lublin KUL 2007; Tenże, *Katecheza przed bierzmowaniem osób z niepełnosprawnością intelektualną*, „Roczniki Liturgiczne” 56(2009) t. 1 s. 181-191.

w kluczu czterech funkcji widzialnego Kościoła. Zostało to ukazane przede wszystkim w kontekście korelacji nauki religii z innymi przedmiotami.

Istotne jest, aby dobrze rozumieć korelację. Korelacja (łac. *cum* współ-, *relatio* zależność) w katechezie to wzajemny proces współzależności ludzkiej egzystencji i orędzia chrześcijańskiego w konkretnym historycznym wcieleniu Słowa Bożego. To wierność katechezy tajemnicy wcielenia, gdzie żyje się prawdą, że Jezus Chrystus *qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis et incarnatus est* oraz że człowiek jest *capax Dei*. Za *Dyrektorium Ogólnym o Katechizacji* trzeba podkreślić, że relacja orędzia chrześcijańskiego z doświadczeniem ludzkim nie jest prostą kwestią metodologiczną, ale rodzi się z samego celu katechezy, który zmierza do doprowadzenia osoby ludzkiej do komunii z Jezusem Chrystusem. Katecheza działa na rzecz tej tożsamości ludzkiego doświadczenia między Jezusem Nauczycielem i uczniem oraz uczy myśleć jak On, działać jak On, kochać jak On (DOK 116). Także *Polskie Dyrektorium Katechetyczne* stwierdza, że wprowadzenie w proces przekazu wiary elementu egzystencjalnego wynika z zasady korelacji, inspirującej współczesną katechezę Kościoła, która mówi, że życie ludzkie i orędzie Boże nie wykluczają się, lecz istnieje między nimi stosunek współzależności, ponieważ urzeczywistnianie orędzia wiary dokonuje się zawsze w konkretnym życiu ludzkim i że chcąc współczesnemu człowiekowi mówić o Bogu, trzeba również mówić o człowieku, a także odwrotnie: kto chce powiedzieć o człowieku coś istotnego, musi opowiadać o Bogu i Jego wielkich dziełach (PDK 66).

Trzeba jednak podkreślić, że zasada korelacji w katechezie nigdy nie powinna być absolutyzowana i posiada pewne ograniczenia. Podstawową prawdą, którą uwzględnia katecheza jest fakt absolutnie bezinteresownej i nieograniczonej inicjatywy zbawczej Boga. Plan zbawienia nie jest niczym uwarunkowany. Korelacja w katechezie posiada więc dużo ograniczeń i jest adekwatna do scharakteryzowania tylko w części relacji, które zachodzą w różnych elementach przekazu katechetycznego. Korelacja bazuje na wzajemnych stosunkach zależności, we wzajemnej autonomii i wkładu każdego z elementów. Możemy ją stosować na katechezie, pamiętając jednak, że Bóg w każdym momencie życia człowieka, ze Swojej

całkowicie darmowej inicjatywy i bez żadnego pytania, czy zamiaru człowieka może się objawić i udzielić siebie¹⁴.

Realizacja znaków diakonii, koinonii, martyrii, liturgia w kluczu korelacji nauki religii z innymi przedmiotami prowadzi do określonych decyzji metodycznych. Jako korzystne (i wskazane przez znowelizowaną *Podstawę programową katechezy*) jawią się więc metody poszukujące z istotną rolą nauczania problemowego oraz metody dyskusyjne prowadzące do uwrażliwiania osób na ich najważniejsze doświadczenia, wspomaganie ich w ocenianiu w świetle Ewangelii pytań i potrzeb, jakie z nich wynikają oraz wychowanie ich do nowego stylu życia (DOK 152). Konsekwencją odwołania się do metod poszukujących i aktywizujących jest otwieranie się katechezy na kreatywność adresatów posiadających już swój bagaż doświadczeń i wskazywanie tym samym na najbardziej skuteczne drogi zrozumienia i wyrażania orędzia (DOK 157). Ukierunkowanie katechezy ku kreatywności jej adresatów jest ważne także dlatego, iż każdy ich etap jest dla wielu możliwością systematycznego rozwoju na drodze wiary i konfrontacji własnych lub wyniesionych ze swego środowiska ocen i opinii na temat religii rzymskokatolickiej i Kościoła. Dzięki metodom aktywizującym można osiągnąć zrozumienie tekstów, pogłębienie rozwoju indywidualnego, rozwój więzi w grupie. Prowadzenie zajęć metodami aktywizującymi domaga się stworzenia odpowiednich warunków umożliwiających czynne uczestnictwo uczniów. Do tych warunków należy właściwa organizacja przestrzeni, przygotowanie materiałów pomocniczych, zarezerwowanie odpowiedniej ilości czasu, by nie zabrakło czasu na prezentacje, podsumowania.

¹⁴ A. Kiciński, *Korelacja w katechezie*, w: *Wokół katechezy posoborowej*, red. R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kistorz, W. Spyra, Opole 2004, s. 261-264. Zob. także: G. Baudler, *Korrelationsdidaktik: Leben durch Glauben erschließen. Theorie und Praxis der Korrelation von Glaubensüberlieferung und Lebenserfahrung auf der Grundlage von Symbolen und Sakramenten*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1984; J. Gevaert, *La dimensione esperienziale della catechesi*, Leumann (Torino) 1984; A. Kiciński, *Linguaggio ed esperienza nell'Insegnamento della religione secondo Hubertus Halbfas*, UPS Roma 1998; A. Kiciński, *L'intimo rapporto tra la perdita della cultura narrativa e la distruzione dell'esperienza propria della nostra società' secondo Hubertus Halbfas*, „Salesianum” 65 (2003) 49-89; G. Kusz, A. Rogalski, *Korelacja*, w: *Encyklopedia katolicka TN KUL*, t. 9 Lublin 2002, s. 848-850; R. Murawski, *Katecheza korelacji*, „Communio” 13 (1983) 1, s. 99-106; P. Tilich, *Systematische Theologie*, t. 3, Stuttgart 1956; *Rodzina-Szkoła-Kościół. Korelacja i dialog*, red. P. Tomasiak, Warszawa 2003; P. Tomasiak, *Religia w dialogu z edukacją*, Warszawa 2004.